

В.М. Рубан, доц., канд. екон. наук, М.В. Пустовіт, асп.
Кіровоградський національний технічний університет

Медико-демографічні аспекти збереження та розвитку трудового потенціалу Кіровоградської області

Висвітлено окремі результати дослідження стану трудового потенціалу Кіровоградської області. Визначено існуючі проблеми у збереженні та розвитку трудового потенціалу області. Розроблено рекомендації щодо збереження та розвитку трудового потенціалу Кіровоградської області.

трудоий потенціал, медико-демографічні аспекти, природний приріст населення, кількість наявного населення, постійне населення, народжуваність, смертність, захворюваність, збереження та розвиток трудового потенціалу

Економіка суспільства представляє собою складну систему, однією із найважливіших складових якої є трудовий потенціал.

Проблеми руйнування трудового потенціалу накопичуються та загострюються через низький рівень життя, безробіття, неадаптованість людей та виробництва до ефективного функціонування в ринкових умовах, поширеність невідповідності професійної освіти потребам економіки, погіршення стану здоров'я тощо.

За таких умов виникає об'єктивна потреба в оцінці стану трудового потенціалу як в кожному окремому регіоні, так і в країні в цілому, визначенні напрямків його збереження і розвитку.

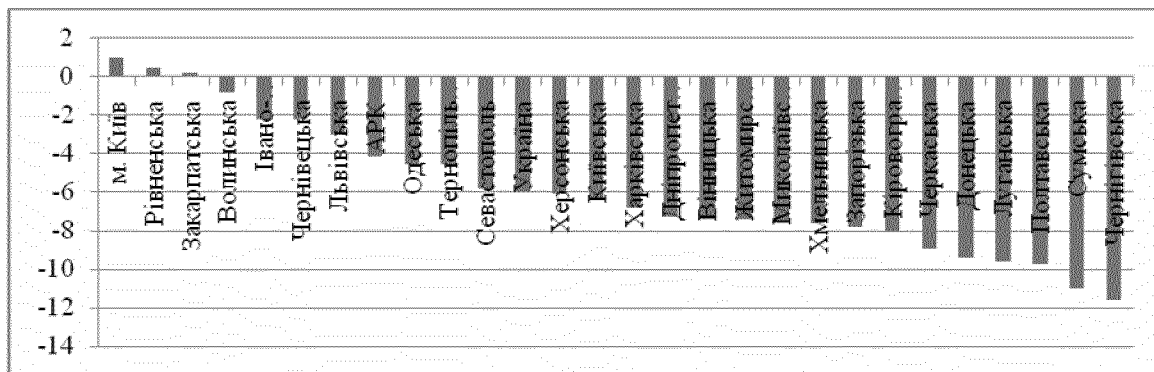
Мета статті полягає у викладенні досліджень щодо сучасного стану трудового потенціалу Кіровоградської області, визначенні існуючих проблем у його збереженні та розвитку, висвітленні комплексних медико-демографічних аспектів впливу на трудовий потенціал, які здатні забезпечити умови його ефективного збереження та розвитку, розробці деяких рекомендацій щодо збереження та розвитку трудового потенціалу Кіровоградської області.

Проблемам розвитку трудового потенціалу присвячені роботи таких учених, як О. Амоша, С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, О. Власюк, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, Т. Заяць, С. Злупко, А. Колот, Ю. Краснов, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Лич, Н. Лук'яненко, В. Мікловда, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, М. Пітюлич, С. Пирожков, В. Приймак, М. Семікіна, Л. Шевчук та інші. Теоретичні доробки мають російські вчені С. Бектуров, Б. Генкін, Д. Карпухін, Р. Колосова, В. Костаков, І. Маслова, М. Магомедов, О. Панкратов, Г. Сергеева, Л. Чижова, Н. Шаталова та інші.

Проте, незважаючи на значне коло наукових досліджень з цієї проблематики, поки що не створено цілісного механізму збереження та розвитку трудового потенціалу України в сучасних умовах, і на рівні регіонів зокрема. Це свідчить про актуальність визначеної теми та необхідність поглибленого дослідження окресленої проблематики в умовах прояву негативних тенденцій у стані збереження та розвитку трудового потенціалу.

Однією з найважливіших умов прогресивного розвитку трудового потенціалу є забезпечення демографічної бази його відтворення, реалізація можливостей збереження здоров'я населення. Сучасні реалії демографічних процесів в Україні виявляються у зниженні чисельності, погіршенні показників відтворення, депопуляції населення, катастрофічному погіршенні здоров'я. Загалом демографічна ситуація в Україні, яка формувалася протягом останніх років, дає підстави кваліфікувати її як зatoryнну

Незважаючи на деяке покращення ситуації з народжуваністю, темпи природного скорочення населення набули катастрофічного рівня (Рис. 1). Найгірші показники за цим параметром фіксуються в Чернігівській (-11,6), Сумській (-11,0), Полтавській (-9,7), Луганській (-9,6) Донецькій (-9,4), Черкаській (-8,9), Кіровоградській (-8) областях. Лише м. Київ, Рівненська та Закарпатська області відзначаються приростом населення, хоча у Києві він відбувається за рахунок міграційної складової (Рис.1). У цілому по Україні співвідношення кількості народжених до кількості померлих в 2009 році склало 1 до 1,37. Для порівняння, у 2008 році таке співвідношення становило 1 до 1,4, в 2007 - 1 до 1,6, в 2006 - 1 до 1,63. За прогнозом ООН, при збереженні динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 39 млн.

Риунок 1- Загальний коефіцієнт природного приросту населення України в січні-березні 2009 р.

Отже, проведений аналіз тенденції природного приросту населення у регіональному розрізі в січні-березні 2009 року, свідчить про те, що жоден з регіонів України не має природного приросту населення, звідси очевидно, що такі втрати населення по Україні в цілому є перешкодою формування та розвитку трудового потенціалу. Тенденція скорочення чисельності населення, переважно за рахунок депопуляції, спостерігається в більшості регіонів. Перевищення числа померлих над кількістю народжених на сьогодні не є екстраординарним явищем – понад третина європейських країн нині охоплена цим процесом, проте Україну серед цих держав вирізняє його масштабність.

Негативний процес природного скорочення відбувається на тлі загальної втрати відтворення поколінь та деформації вікового складу населення, чисельність якого в репродуктивному віці скорочується - відбувається старіння нації. Для України характерне подальше збільшення чисельності осіб похилого віку. За міжнародними стандартами населення вважається старим, якщо частка осіб пенсійного віку перевищує 12 % всього населення країни. В Україні нині частка осіб пенсійного віку досягла 29,7 %. Демографічне навантаження на працездатне населення України (кількість пенсіонерів на одного найманого працівника) склало 1,17, що більше, ніж у європейських країнах, у 3–4 рази [4]. Це призводить до перерозподілу суспільних фондів і збільшення потреби в соціальних видатках, збільшує навантаження на систему охорони здоров'я, загострює дефіцит робочої сили тощо.

За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, чисельність населення України зменшиться за песимістичним варіантом – вдвічі, за реалістичним – на третину. Згідно з середнім варіантом прогнозу, чисельність населення в Україні до 2015 р. скоротиться до 44,0 млн. осіб, до 2050 р. – до 36,3 млн. осіб [1]. Окремі фахівці оцінюють загальну чисельність населення України на 2050 р. на рівні 31025,5 тис. осіб [3]. Отже, так чи інакше у перспективі Україну очікує подальше стрімке вичерпання резервів трудового потенціалу, що обумовлює на сьогоднішній день нагальну необхідність поліпшення соціально-економічної ситуації, медико-демографічних чинників, що обумовлюють зростання трудоресурсного фактора економіки.

Дослідження показує, що Кіровоградська область стрімко втрачає з кожним роком кількість наявного населення. Так, починаючи з 1990 року загальна кількість наявного населення починає скорочуватись, причому швидкими темпами скорочується сільське населення, більш помірними – міське. За період 1990-2009 років Кіровоградська область кількісно втратила наявного населення у 10 разів більше (1990 - 2009 рр. - 213,5 тис. населення), ніж з 1939 по 1989 роки (18 тис. населення) (Таблиця 1). Тільки протягом 2009 року населення Кіровоградської області скоротилося на 9,2 тис. осіб, у тому числі міського населення – на 3,8 тис., жителів сільських поселень – на 5,4 тис. осіб. Станом на 1 січня 2010 року чисельність наявного населення області становила 1017,8 тис. осіб, у тому числі міського – 627,9 тис. осіб, сільського – 389,9 тис. осіб [5].

Таблиця 1- Кількість наявного населення з 1939 року

Кількість наявного населення з 1939 року					
Роки	Усього, тис.	У тому числі		До загальної кількості населення, відсотків	
		міське	сільське	міське	сільське
1939	1222,5	225,3	997,2	18,4	81,6
1959	1250,4	380,1	870,3	30,4	69,6
1960	1242,3	401,5	840,8	32,3	67,7
1965	1268,2	471,3	796,9	37,2	62,8
1970	1259,4	552,4	707,0	43,9	56,1
1975	1265,2	615,9	649,3	48,7	51,3
1979	1250,9	654,0	596,9	52,3	47,7
1980	1246,8	663,6	583,2	53,2	46,8
1985	1231,3	709,0	522,3	57,6	42,4
1989	1239,4	742,4	497,0	59,9	40,1
1990	1240,5	749,3	491,2	60,4	39,6
1995	1236,2	756,1	480,1	61,2	38,8
2000	1164,4	705,2	459,3	60,6	39,4
2002	1133,0	682,0	451,0	60,2	39,8
2004	1100,0	666,5	433,5	60,6	39,4
2005	1083,9	659,2	424,7	60,8	39,2
2006	1067,2	651,6	415,6	61,1	38,9
2007	1053,1	644,3	408,8	61,2	38,8
2008	1039,7	637,7	402,0	61,3	38,7
2009	1027,0	631,7	395,3	61,5	38,5

Графік динаміки кількості міського та сільського наявного населення, починаючи з 1939 року в Кіровоградській області, відображає стрімке скорочення сільського населення починаючи з 1939 року внаслідок переміщення його у міста (з 1939 до 1990 року включно відбувався приріст міського населення), та скорочення міського населення починаючи з 1995 року, що пояснюється недоліками та помилками соціально-економічної політики періоду ринкових перетворень. Динаміка загальної кількості наявного населення свідчить про більш помірне та поступове його скорочення до 1990 року, більш інтенсивне – починаючи з 1995 року. (Рис. 2).

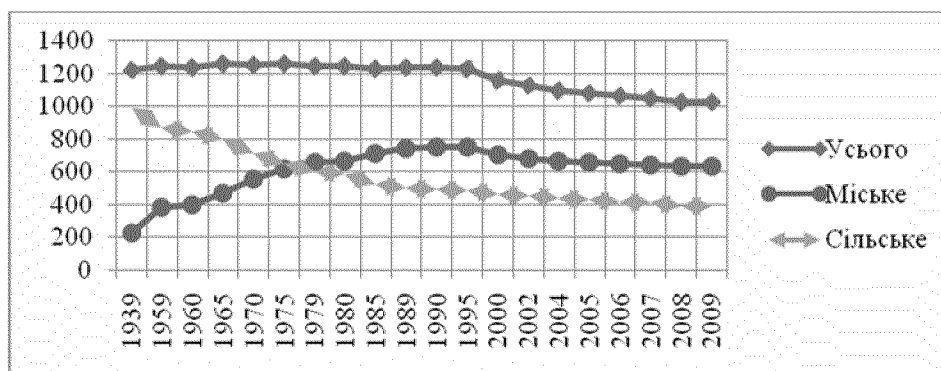

Рисунок 2 - Графік динаміки кількості міського та сільського наявного населення.

Що з стосується районів та міст, то в період з 2002 по 2009 роки, кількість населення по містах в середньому скоротилась на 8 тис., по районах - на 3,420 тис. (Таблиця 2).

Таблиця 2 - Розподіл постійного населення по містах та районах

Розподіл постійного населення по містах та районах		
	2002	2009
Кіровоградська область	1125704	1020612
Кіровоград (міськрада)	258543	242046
Знам'янка (міськрада)	35329	30834
Олександрія (міськрада)	103856	93471
Світловодськ (міськрада)	57459	55580
райони		
Бобринецький	31531	27702
Вільшанський	16360	13875
Гайворонський	43454	40254
Голованівський	36645	33085
Добровеличківський	42958	37284
Долинський	37962	35529
Знам'янський	30232	25603
Кіровоградський	37600	37674
Компаніївський	18162	15955
Маловиськівський	51164	46147
Новгородківський	18947	16496
Новоархангельський	31327	26422
Новомиргородський	35835	30878
Новоукраїнський	48486	44680
Олександрівський	36009	30709
Олександрійський	41108	38256
Онуфріївський	21757	19401
Петрівський	28954	25988
Світловодський	16618	13946
Ульяновський	28718	24715
Устинівський	16690	14082

Отже, з кожним роком втрати наявного населення стають перешкодою збереження та розвитку трудового потенціалу регіону. Такі негативні тенденції у кількості наявного населення Кіровоградської області пояснюються, перш за все, несприятливою медико-демографічною ситуацією, що в свою чергу проявляється у високому рівні захворюваності, смертності, зменшенні народжуваності, низькому рівні житті.

Розглянемо показники народжуваності, смертності та природного приросту населення Кіровоградської області у 1990-2008 роках (Рис.3).

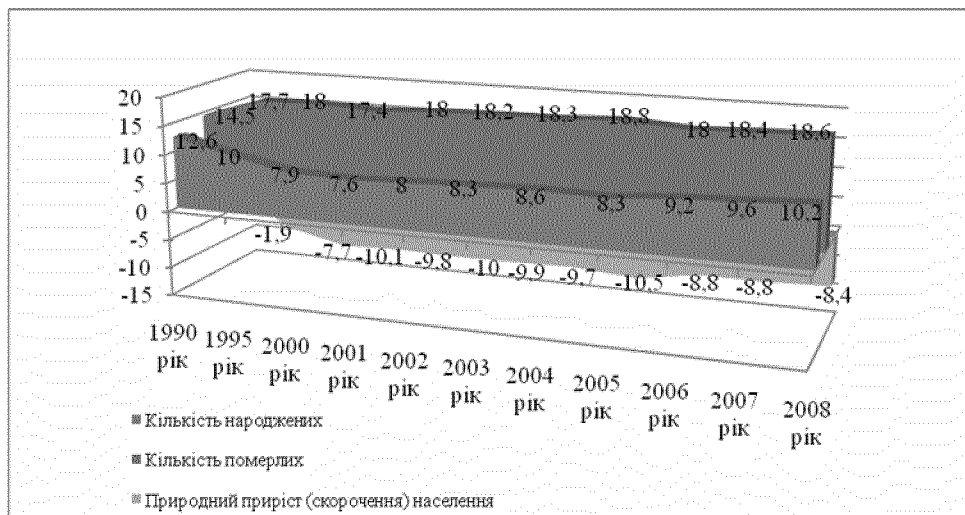

Рисунок 3 - Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення Кіровоградської області у 1990-2008 рр. (на 1000 наявного населення)

З 1990 року відбувається стрімке зниження народжуваності (Рис.3) внаслідок зниження рівня оплати праці, погіршення соціального захисту населення, зростання безробіття, з іншого боку - збільшення показників смертності, внаслідок негативного впливу навколишнього середовища на стан здоров'я населення, погіршення охорони здоров'я, зубожіння населення, низького рівня пенсійного забезпечення.

Локальні особливості трудового потенціалу населення Кіровоградської області досить тісно корелюють з режимом його загального відтворення. Народжуваність у 2008 році в містах та районах також нижча, ніж смертність. Коефіцієнт природного приросту населення в деяких районах Кіровоградської області складає до -14,8, в середньому цей показник по районах становить -10,6, по містах він складає -7,2. В таких умовах не забезпечується навіть просте відтворення населення.

Розглянемо окремі показники стану формування трудового потенціалу Кіровоградської області і тенденцій в його використанні (Таблиця 3).

Таблиця 3 - Окремі показники стану формування трудового потенціалу Кіровоградської області

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Чисельність населення, тис. осіб	1053,1	1039,7	1027,0
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	462,4	459,1	...
Населення у працездатному віці, тис. осіб		601946	594754
Рівень безробіття, % до працездатного населення	3,3	4,2	...
Чисельність народжених, тис. осіб	10076	10538	...
Чисельність померлих, тис. осіб	19219	19272	...
Загальна кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	323,5	320,6	314,0

Можно зробити наступні висновки щодо комплексної оцінки стану формування трудового потенціалу Кіровоградської області з таблиці 3, зниження народжуваності з кожним роком можна розглядати як вагомий фактор зменшення трудового потенціалу в майбутньому, а це зумовлює високий рівень постаріння населення, високий рівень

демографічного навантаження. Разом з депопуляцією населення, спостерігається зменшення кількості зайнятого населення, тобто збільшується навантаження на кожного працюючого. Загальна кількість населення у працездатному віці зменшується оскільки покоління народжених у 90-ті роки чисельно поступаються поколінням 50-х – першої половини 60-х років ХХ століття.

Отже, до об'єктивних чинників, які впливають на збереження і розвиток трудового потенціалу, як було розглянуто вище належить складна демографічна ситуація, породжена непродуманою соціально-економічною політикою 90-х років ХХ століття. Саме така політика підірвала підґрунтя та умови для збереження і розвитку трудового потенціалу регіонів.

Потребує особливої уваги й той факт, що складність ситуації посилюється ще й станом здоров'я нації, який є важливим індикатором якості трудового потенціалу. Саме втрата здатності повноцінно виконувати трудові функції є найзначнішим наслідком хвороби людини, як носія особистісного трудового потенціалу.

Рівень захворюваності, що визначається як частка від ділення кількості хворих з уперше в житті встановленим діагнозом на середньорічну кількість постійного населення (100 тис. осіб), за роки незалежності зріс на 8,9% [2]. У зростанні рівня захворюваності та змінах населення простежується пропорційна залежність: чим вищий рівень захворюваності, тим інтенсивніше зменшується чисельність населення.

Загальна захворюваність на 100 тис. населення України за статистичними даними за період 1990-2008 рр. збільшилась з 62335 до 70460, тобто на 12,8%.

Розглянемо більш детально таку статистику по Кіровоградській області. Аналіз статистичних даних засвідчує, що загальна захворюваність населення області за період 1995-2000 рр. підвищувалась і становила 59225 випадків на 100 000 населення, з 2000 року він коливався і в 2008 році цей показник знизився і становив 57266 випадків (Рис. 4).

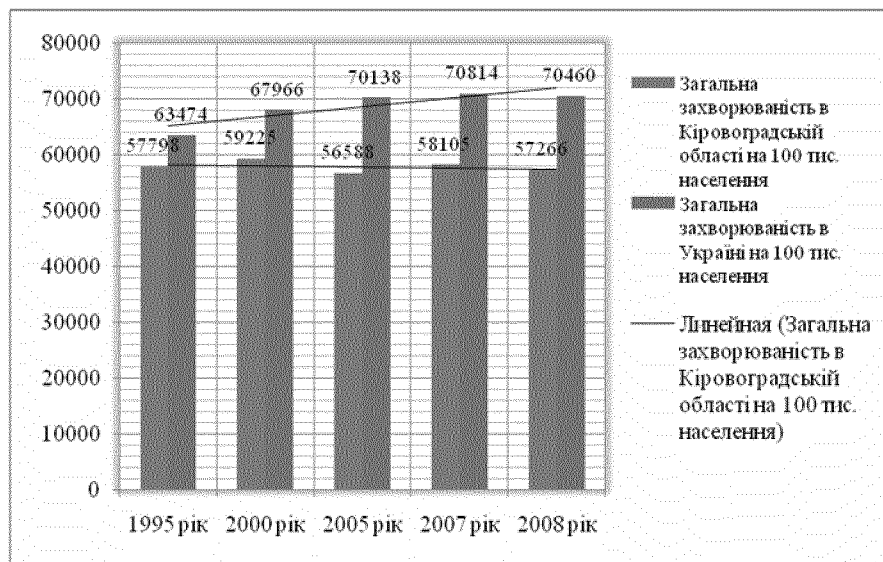

Рисунок 4 - Динаміка рейтингу за показником «захворюваність населення в

За період 1995 - 2008 рр. захворюваність дорослого населення Кіровоградської області зросла на 50%, дітей - на 22%. У структурі хвороб всіх без виключення вікових груп населення вагому питому вагу займають хвороби органів травлення та дихання. Крім того, серед дорослого населення особливо поширеними є хвороби системи кровообігу, серед підлітків – хвороби ендокринної системи, серед дітей - інфекційні захворювання. Медики спостерігають зміщення співвідношення між гострими та хронічними захворюваннями в бік хронічних хвороб, причому серед яких хвороби системи кровообігу

та злоякісні новоутворення у 2/3 випадків стають причиною смерті. Одночасно зросли хвороби ендокринної системи, нервової системи, сечостатевої системи, вроджені аномалії, різноманітні травми та отруєння. Саме екологічні проблеми регіону стали основною причиною погіршення показників здоров'я.

Основними причинами підвищення захворюваності населення Кіровоградської області є такі: зниження якості їжі та питної води, несприятлива екологія, низька якість життя населення; відсутність всеохоплюючої періодичної медичної діагностики населення усіх вікових груп; нестача коштів у більшості верств населення на медикаменти та лікування; відсутність необхідного устаткування та медикаментів в медичних закладах; нерозвиненість медичної інфраструктури у сільській місцевості, дефіцит медичного персоналу (особливо у сільських адміністративних районах).

Погіршення стану здоров'я населення України та Кіровоградської області зокрема, призвело до стрімкого зростання показників смертності, тобто скорочення кількісної складової трудового потенціалу, погіршення якісних характеристик, ці умови стають вирішальними важелями впливу на збереження та розвиток трудового потенціалу всіх рівнів.

Окреслене дозволяє зробити наступні висновки:

- демографічна ситуація в країні, яка формувалася протягом останніх років, дає підстави кваліфікувати її як затяжну демографічну кризу. Тенденція скорочення чисельності населення, переважно за рахунок депопуляції, спостерігається в більшості регіонів;

- негативний процес природного скорочення відбувається на тлі загальної втрати відтворення поколінь та деформації вікового складу населення, чисельність якого в репродуктивному віці скорочується - відбувається старіння нації. Для України характерне подальше збільшення чисельності осіб похилого віку;

- Кіровоградська область належить до групи регіонів із середніми демографічними показниками разом з Житомирською, Запорізькою, Київською, Одеською, Полтавською, Сумською, Хмельницькою та Черкаською областями України.

- окреслені медико-демографічні тенденції для економіки Кіровоградської області означатимуть загострення проблеми збереження та розвитку трудового потенціалу, передусім, захворюваність населення, старіння населення, нестачу молоді робочої сили.

Ключове значення, на наш погляд, мають такі заходи:

- запровадити систему оперативного статистичного та медико-екологічного моніторингу демографічних процесів, порівняльного аналізу в Україні та по регіонах, відслідковувати причини погіршення демографічної ситуації;

- якнайшвидше реформування системи охорони здоров'я на основі пріоритетного фінансування галузей, які дають максимальний з погляду поліпшення здоров'я і зниження смертності ефект;

- впорядкування фінансування галузі охорони здоров'я в умовах економічної кризи.

Перспективи подальших досліджень та наукових пошуків мають бути пов'язані із соціально-економічним аналізом стану трудового потенціалу Кіровоградського регіону.

Список літератури

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / За ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
2. Населення України: Демографічний щорічник. – К.: Інформаційно-аналітичне агенств, 2006. – 600 с.
3. Стефановський А., Рудницький О. Прогноз чисельності та статеві-вікового складу населення України до 2050 року // Демографічні дослідження. – 2003. – Вип. 25. – С. 109.
4. Міністерство соціальної політики України / Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua/?pr=7&id=383>
5. <http://health.unian.net/ukr/detail/205306>

В. Рубан, М. Пустовит

Медико-демографические аспекты сохранения и развития трудового потенциала Кировоградского региона

Отражены отдельные результаты исследования состояния трудового потенциала Кировоградской области. Определены существующие проблемы в сохранении и развитии трудового потенциала области. Разработаны рекомендации относительно сохранения и развития трудового потенциала Кировоградской области.

V. Ruban, M. Pustovit

Mediko-demographic aspects of maintainance and development of labour potential of the Kirovograd region

The separate results of research of the state of labour potential of the Kirovohrad region are reflected. Certainly existent problems are in a maintainance and development of labour potential of region. Recommendations are developed in relation to a maintainance and development of labour potential of the Kirovohrad region.

Одержано 17.11.10